

Koomiks
kombineerib loo
jutustamiseks
erinevaid
väljendusvorme.

Peamiselt
kasutatakse
pilti ja **teksti**.
Lammutame
need osadeks!

PILT

Pildi jaoks on sul vaja **jooni**, **vorme** ja **värve**. Kuid need võivad olla millised iganes! Emotsioonide edasi andmiseks kasuta ära nende lihtsus.

Erinevaid elemente saab kasutada ehitusklotsidena keerukamate asjade joonistamiseks, kasuta neid näiteks **tegelaskujude**, **objektide** ja **tausta** loomiseks.

TEKST

Koomiksile kaks peamist tekstitüüpi on **jutustamine** ja **dialoog**. **Jutustamine** on täpselt see, mida meie siin teeme. Enamasti on see tekstiplokk pildi üla- või alaosas, et sellele täiendavat konteksti lisada. Seda saab kasutada ka tegelase mõtete või sisemise segaduse väljendamiseks.

Dialoog tegelaskujude
vahel on enamasti esitatud
jutumulli sees.

Mõte /
unistus

Sosistama

Jäta meelde, et sa
saad jutumulli kuju
emotsioonidele
vastavalt muuta!

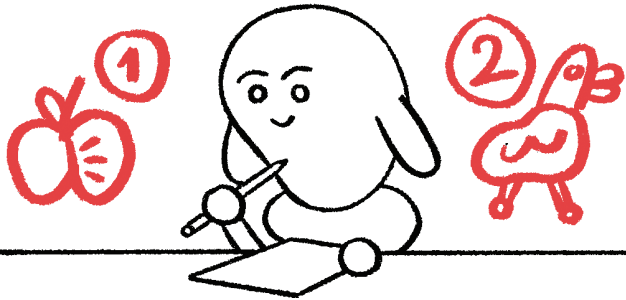
närviline

Laulma

LUGU

Paljud koomiksikunstnikud alustavad oma lugusid nende visandamisega ja/või ideede kirjapanemisega. Mõtlevälja **mida**, **kuidas** ja **miks** sa soovid seda lugu jutustada ning **kes** ja **kus** on sinu tegelaskujud. Võid alustada ajurünnakuga, kus kindla aja jooksul joonistad või paned kirja kõik, mis pähe tuleb. Ära muretses selle segaduse pärast! See on kõigest ajurünnak.

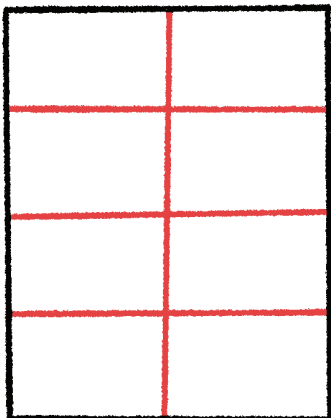

Kui sa suudad oma lugu juba ette kujutada (kas oma peas või paberil), jaga see **võttesündmuste** kaupa nii, et moodustuks ühtne **jutu jada**. Nende järjekorda saad vastavalt vajadusele muuta.

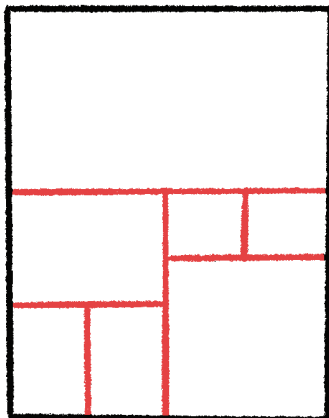

STRUKTUUR

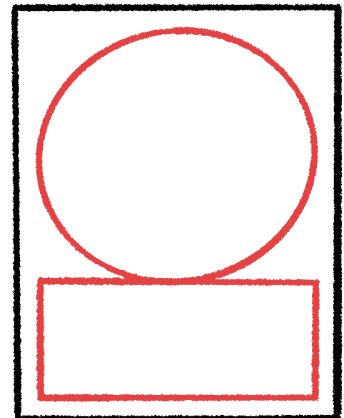
Lõpuks on meil koomiksi kokkupanekuks kõik vajalikud tükid olemas! Lehe jagamiseks on palju võimalusi ja igal neist on oma tugevused ja nõrkused. Vali enda loo jaoks see kõige sobivam. Siin on sulle alustuseks kolm näidet.

Sa võid lehe jagada võrdseteks ruutudeks (seda nimetatakse **pildiruuduks**)...

...või las lugu ütleb sulle, millised pildid on kõige olulisemad ja seetõttu on esitatud kõige suuremalt (või vastupidi!)...

...sa võid lähtuda ka kompositsioonist ning jutustada lugu vormiga katsetades.

On veel palju viise kuidas koomikseid joonistada! Igal artistil on omad eelistused ja tehnikad. Ära karda avastada, uurida ja õppida teistelt. See on alles algus!

Igaüks oskab joonistada laeva!

Teema: joonistamine, detailid ja ajastus

Soojendusharjutus
joonistamiseks

1) Jaga igale osalejale üks paberileht ja joonistusvahendid. Palu neil leht kokku voltida, nii et tekiks 6 võrdse suurusega ruutu (või joonistada lehele 6 võrdse suurusega ruutu).

2) Esimesse ruutu palu joonistada 5 minuti jooksul üks laev. Võtke stopperiga aega! Kui aeg on läbi, peavad kõik pliiatsid kõrvale panema ja joonistamise lõpetama.

3) Teise ruutu palu uuesti joonistada laev, kuid seekord 3 minuti jooksul. Võtke uuesti aega ja andke märku, kui aeg on läbi.

4) Jätkake samamoodi ja palu ka järgmistesse ruutudes joonistada laev: 3. ruut ja 1 minut; 4. ruut ja 30 sekundit; 5. ruut ja 15 sekundit; 6. ruut ja 5 sekundit.

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: Piiramatult.

Aeg: 15 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad või markerid, stopper.

Mis on tegevuse eesmärk?

Soojendada üles käed ja meeled ning tõestada endale, et isegi limiteeritud aja ning oskustega on võimalik edastada soovitud sõnumit või luua pilt.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

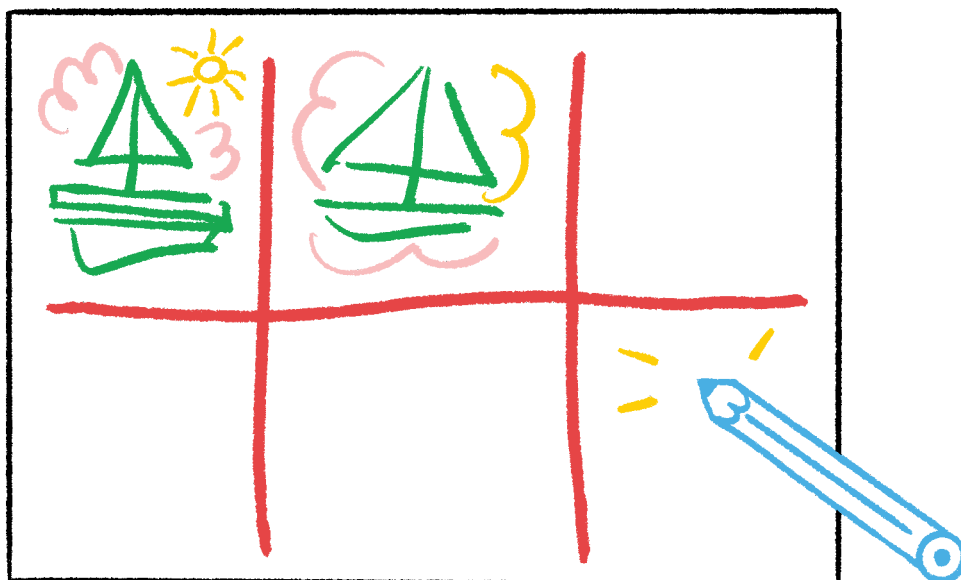
- Ära selgita alguses tervet ülesannet, et kõik peavad korduvalt joonistama ühte ja sama asja, aga lühema aja jooksul!

- Laeva asemel saab joonistada ka muid asju, nagu näiteks lossi, kassi, autot jne. Paremini on valida joonistamiseks selline objekt, mida saaks hästi korduvalt ja lühikese ajaga joonistada.

- Kokkuvõtte: see harjutus näitab, et isegi väga lühikese ajaga ja lihtsate joontega suudab igaüks oma sõnumit edastada.

Tavaliselt on ka viimane pilt väga hästi äratuntav. Ühtlasi annab see ülesanne mõista, et oma aega saab planeerida vastavalt sellele, kui põhjalikku tulemust soovitakse saavutada.

- Seda harjutust oleme kohandanud karikaturist Ivan Brunettilt. Nii originaalversiooni kui ka palju muid toredaid näpunäiteid ja harjutusi leiab tema raamatust "Cartooning Philosophy & Practice" (Yale University Press, 2011).

Abstraktne laiguke

Teema: joonistamine, detailid

Soojendusharjutus
joonistamiseks

1) Valmista eelnevalt ette paberilehed (tavaliselt A4, kuid võivad olla ka erineva suurusega), kus peal oleks üks laik (abstraktne joonis) nagu näiteks tindiplekk. Paberile võib pritsida musta tinti, lasta sellel kuivada ja teha koopiamasinaga nii palju eksemplare kui vaja. Võimalik on teha ka erinevad laigud.

2) Jaga igale osalejale üks paberileht, mille peal on laik. Palu neil seda kohta vaadata ja joonistada kõik, mida nad selles laigus näevad. Nad võivad muuta selle loomaks, esemeks või milleks iganes! Osalejad võivad laiku vabalt tõlgendada, kuid see peaks olema osa joonistusest. Andke piisavalt aega mõtlemiseks ja joonistamiseks. Kui keegi on kiiremini valmis, andke talle uus laiguga paber.

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: Piiramatu.

Aeg: 10-20 min.

Vajalikud materjalid:

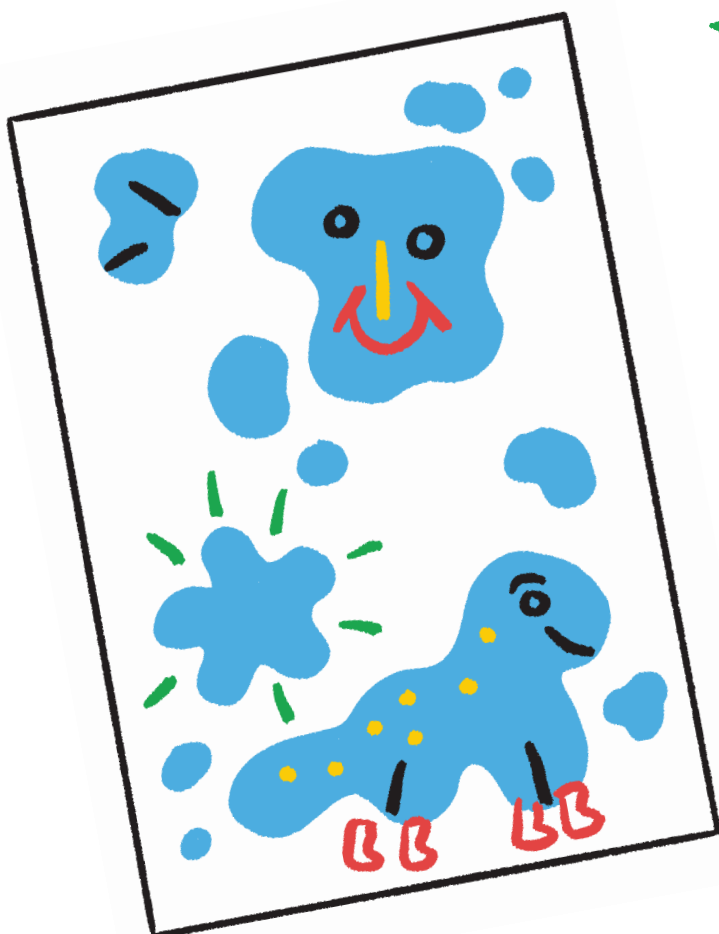
Paberid, kus peal on üks abstraktne laik, pliiatsid, pastakad või markerid.

Mis on tegevuse eesmärk?

Soojendada üles käed ja kujutlusvõime.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Rühmaga, kes ei julge joonistada, ei tasu seda esimese harjutusena teha. Oleks parem, kui inimesed on eelnevalt juba mõne soojendusharjutuse teinud või neil on eelnev joonistamise kogemus. Muidu võib see harjutus olla liiga keeruline ja kujutlusvõime avanemise asemel võib see hoopis sulguda.

Näoilmed

Teema: joonistamine, detailid, näoilmed

Soojendusharjutus
joonistamiseks

1) Jaga igale osalejale paberileht ja joonistusvahendid. Palu neil joonistada samale paberile 4–8 enda valitud puu- ja/või köögivilja, kuid ainult piirjooned ja jätta seest värvimata. (5 min)

2) Seejärel palu osalejatel joonistada igale puu- ja köögiviljale erinev näoilme. Näiteks õnnelik, kurb, vihane, üllatunud, ärev, unine jne. Osalejad saavad kas ise valida, milliseid ilmeid joonistada või juhendaja annab nimekirja. Kui osaleja ei tea, kuidas mõnda ilmet joonistada, siis soovitage tal kasutada peeglit, et näha, kuidas see tema näol välja näeb. Oluline on MITTE demonstreerida ega joonistada "õigel viisil". Osalejatel tuleks lasta ise uurida ja avastada erinevate ilmete peensusi (kulmude, suu, silmade jms asendid). (5 min)

3) Kui kõikidel puu- ja köögiviljadel on näod joonistatud, palu osalejatel kirjutada nägude juurde dialoog või tekst, mida iga karakter võiks öelda. (5 min)

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: Piiramatu.

Aeg: 15-20 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad või markerid, väikesed peeglid või mobiiltelefonid.

Mis on tegevuse eesmärk?

Aktiveerida käte tegevus ja kujutlusvõime.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Selle asemel, et lasta osalejatel puu- ja köögiviljad ning emotsioonid ise valida, saad need eelnevalt ka ette valmistada. Kirjuta kahte sorti märkmepabereid:
1) kus igale paberile on kirjutatud üks puu- või köögivilja nimi (4 - 8 iga osaleja kohta);
2) kus igale paberile on kirjutatud ühe emotsiooni või ilme nimi (kokku peaks olema sama palju kui puu- ja köögiviljade nimesid).
Pange puu- ja köögiviljade märkmepaberid ühte ja emotsioonide nimed teise ümbrikku. Palu osalejatel võtta igast ümbrikust välja 4–8 märkmepaberit, nii et igaüks saab joonistamiseks sama koguse puu- ja köögivilju ning ilmeid/ emotsioone.

Portree

Teema: joonistamine

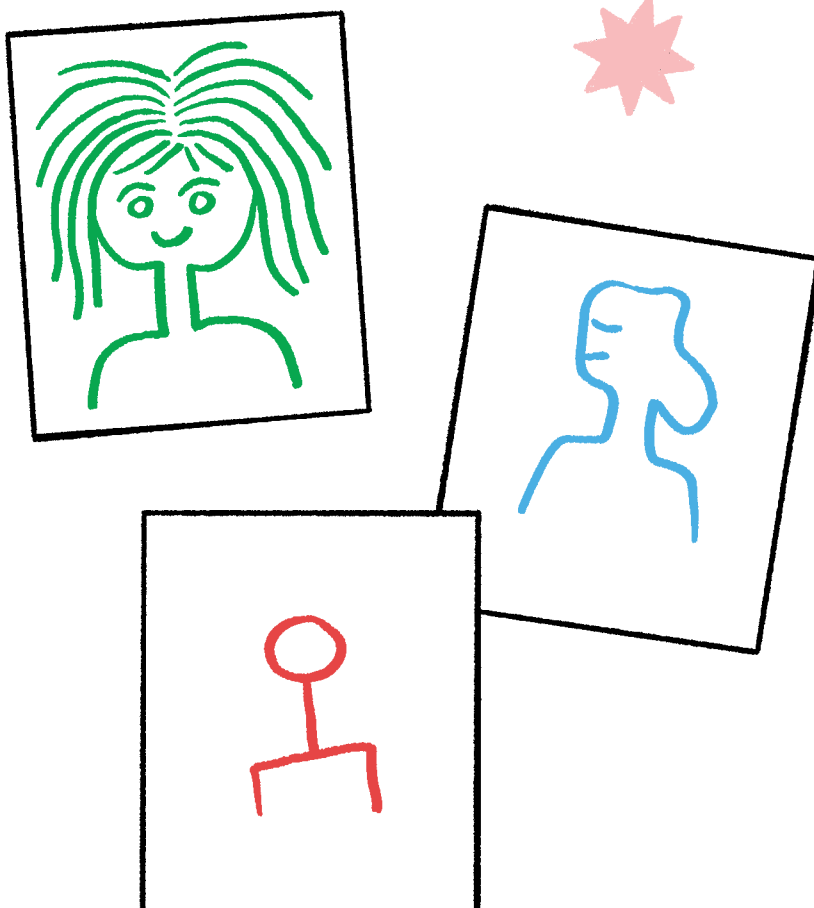

Üksteise
tundmaõppimine

Soojendusharjutus
joonistamiseks

- 1) Jaga osalejad paaridesse ning igale ühele piisav arv paberilehti ja joonistusvahendeid.
- 2) Palu osalejatel vaadelda tähelepanelikult oma partnerit ja joonistada temast portree (pea ja õlad). Oluline on tähelepanu pöörata detailidele - näole, riietele, aksessuaaridele jne. (3 min)
- 3) Teisele paberilehele palu osalejatel joonistada oma partnerist teine portree, aga seekord selle käega, millega tavaliselt ei kirjuta ega joonista. (3 min)
- 4) Kolmandale lehele palu osalejatel joonistada oma partner nii, et nad paberit kordagi ei vaataks. (3 min)
- 5) Et teha ülesanne veelgi lõbusamaks, palu osalejatel neljandale lehele joonistada oma partner nii, et nad kasutaksid kahte kätt ja pliiatsit (markerit) korraga - mõlemas käes üks pliiats. (3 min)

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: Vaba.

Aeg: 10-20 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad või markerid, stopper.

Mis on tegevuse eesmärk?

Soojendada joonistamise jaoks üles käed ja meeled ning kinnitada endale, et ka kõige piiratum aja jooksul on võimalik ka lihtsate joontega edasi anda oma sõnumit või pilti.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Ei ole kohustus joonistada kõiki 4 erinevat portreed. Tehke täpselt nii palju, kui sinu grupi jaoks on vajalik, kuid 4 pildi joonistamine on samuti piisav, sest tegevus mõjub rahustavalt ja tulemus pakub lõbu. Portreesid võib joonistada neljale erinevale või ühele lehele kokku, kui see on eelnevalt ruutudeks jagatud. Seda harjutust saab kasutada ka üksteise tundmaõppimiseks ja võimalik on eelnevalt ette valmistada küsimused, mida partnerid üksteiselt joonistamise ajal küsida saavad ja portreede juurde kirjutavad.

Ringi joonistamine

Teema: joonistamine, improvisatsioon

Soojendusharjutus
joonistamiseks

1) Palu osalejatel istuda ringi (kas toolidel või maas). Jaga igale osalejale paber ja joonistusvahendid. Selgita mängureegleid ja palu kõigil osalejatel mängu jooksul omavahel mitte vestelda.

2) Vali üks osaleja, kes alustab mängu. Ta hakkab vabalt valitud teemal joonistama ja vaid temast paremal istuv isik näeb seda joonistust.

3) Järgmine paremal pool olev osaleja püüab seda pilti võimalikult täpselt kopeerida ja alustab joonistamisega peaaegu koheselt. Ei tohiks oodata nii kaua, kuni esimene on juba joonistamise lõpetanud.

4) Kolmas osaleja paremalt alustab kopeerimist teise osaleja pealt ja nii edasi.

5) Kui esimene inimene on oma pildi valmis saanud, paneb ta pliiatsi kõrvale ja ootab, kuni kõik teised on samuti joonistamise lõpetanud.

6) Kui viimane ringis olev osaleja on kopeerimise lõpetanud, asetavad kõik oma joonistused enda ette, et ka teised saaksid näha, kuidas pilt iga joonistaja juures muutus ja arenes.

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: 10–15.

Aeg: 20 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad ja markerid.

Mis on tegevuse eesmärk?

Soojendada joonistamise jaoks üles käed ja meeled. Harjutada detailide märkamist.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Tuleta osalejatele meelde, et nad vaataksid AINULT temast vasakul istuva osaleja joonistust ja väldiksid teiste osalejate joonistuste vaatamist.

- Mida detailirikkam on esimene pilt, seda suurem on võimalus, et teised joonistused tulevad ebatäpsed (ja naljakad).

- Üldiselt on mängu tulemus naljakam, kui inimesed ei kopeeri eelmist pilti liiga täpselt. Mõnikord võib see olla lõbusam, kui mõned osalejad otsustavad ise mõne detaili juurde lisada või midagi muuta. Tavaliselt juhtub see loomulikult.

- Soovi korral võite paluda inimestel oma protsessi üle järele mõelda ja jagada, mida nad harjutuse ajal tundsid ning teha tulemuste kohta mõned tähelepanekud.

Sa ei pea joonistama, et koomiksit teha!

Teema: tegelased, kujundid

1) Valmista enne töötuba igale osalejale ette neljaks ruuduks jagatud A4 paberid. Moodusta erivärvilistest märkmepaberitest neljast lehest koosnevad pakid.

2) Anna igale osalejale kolm erinevat värvi neljalehelist märkmepaberite pakikest. Palu neil igast pakist välja lõigata erinev kujund (ilma märkmepaberi kleepsuga osa ära lõikamata). Laotage kõik väljalõigatud kujundite pakid lauale või põrandale.

3) Lõika A4 paberist ribad ning anna igale osalejale neli riba. Palu neil kirjutada kahele ribale emotsioon ja kahele teema nimetus. Voltige need kokku ning pange ühte karpi emotsioonid ja teise teemad.

4) Palu igal osalejal valida kolm komplekti välja lõigatud kujundeid ning võtta karbist kaks emotsiooni ja kaks teemat.

5) Anna igale osalejale neljaks ruuduks jagatud A4 paber. Palu neil välja mõelda lugu, mis kajastaks nende loosiga tõmmatud teemasid. Välja lõigatud kujundeid saab kasutada tegelaste loomiseks (üks kujund iga koomiksi ruudu jaoks). Loosiga tõmmatud emotsioonidest saavad osalejad inspiratsiooni tegelaste tujude ning dialoogi kujutamiseks.

6) Nüüd saavad osalejad oma koomiksid luua. Nad võivad kasutada pliiatseid ja markereid koomiksita täiendamiseks.

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: Piiramatu.

Aeg: 40-60 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad ja markerid, erinevat värvi kleepsuga märkmepaberid, käärid, pulgaliim, 2 karpi.

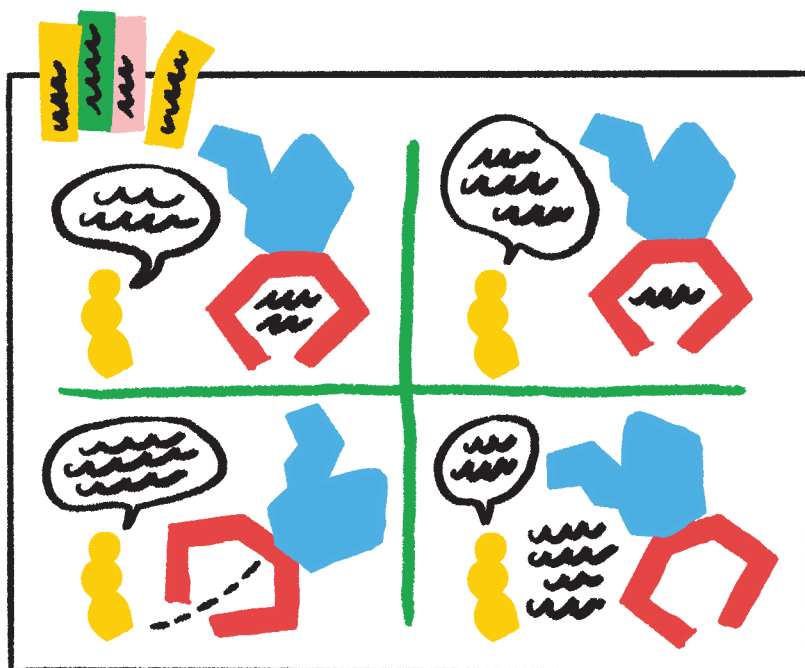
Mis on tegevuse eesmärk?

Tõestada, et igaüks saab koomiksi tegemisega hakkama.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Selleks et töö läheks kiiremini, võid igale osalejale töökoha vajalike vahenditega ette valmistada.

- Osalejad võivad kasutada ka rohkem kui kolme komplekti märkmepaberitest välja lõigatud kujundeid, kuid vähesel kogemusega koomiksijate puhul tasub esialgu piirduda väiksema hulga kujunditega. Parem on kasutada väiksemaid märkmepabereid, et koomiksiruutudes jääks ruumi ka tekstile ning teistele detailidele. Kui soovite kasutada suuremaid kujundeid, võiks alusena kasutada A3 formaadis paberit.

Joonista-kirjuta-voldi! Korda!

Teema: joonistamine, jutustamine, improvisatsioon

Soojendusharjutus
joonistamiseks

Kutsu kõik osalejad ümber laua istuma ning jaga igale osalejale üks A4 paber ja pastakas. Tutvusta ülesande reegleid:

1) võta paber ja lehe ülaossa joonista esimene asi mis pähe torkas. Saada joonistus edasi järgmisele osalejale paremal.

2) Vaata saabunud joonistust ja kirjuta lause, mis jätkaks seda juttu. Murra leht kokku nii, et nähtavale jääks ainult kirjutatud lause. Saada joonistus edasi järgmisele osalejale paremal.

3) Loe läbi lause ja joonista pilt, mis jätkaks seda lauset. Seejärel murra paber uuesti kokku nii, et näha oleks ainult viimane joonistus. Saada paber edasi järgmisele inimesele paremal.

4) Korrake samu tegevusi, kuni leheruum saab otsa. (See võib võtta 4–6 ringi).

5) Avage paberid ja vaadake, kuidas lood on arenenud. Jagage lugusid ülejäänud grupiga. Naer lõbusate lugude üle on garanteeritud!

- Kuidas joonistada kassi / inimest / heli / jne? (sõltub tulemusest)
- Pärast lühikest refleksiooni saavad inimesed jagada praktilisi näpunäiteid, kuidas teatud asju või esemeid joonistada.

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: 10–20.

Aeg: 20 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad ja markerid.

Mis on tegevuse eesmärk?

Soojendada joonistamise jaoks üles käed, meeled, visuaalne väljendamine ja loo jutustamine.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Jälgi, et iga samm ei võtaks aega rohkem kui 1-2 minutit ja osalejad hoiaksid kiirust, et tekstid ja joonistused oleksid spontaansed. Soovituslik on kasutada stopperit.
- On oluline, et paberid saadetakse edasi alati paremal pool istuvalle osalejale, et järjekord ei läheks sassi ja inimesed ei saaks oma joonistusi ja lauseid tagasi. Tulemus ei tule nii lõbus, kui lugu on juba eelnevalt teada.
- Soovi korral võib osalejatel paluda harjutuse üle järele mõelda ning jagada oma rõõme ja raskusi. Suunata saab järgmiste küsimustega:
  - Milliseid domineerivaid motive leidsite lugudes?
  - Kes millist stiili joonistades kasutab?
  - Kes tunneb ennast kindlamalt joonistamises, kes kirjutamises?
  - Kuidas areneb lugu, kui kaasautoreid on rohkem kui üks? Kas joonistamine ja jutustamine on lõbus / lihtne / raske? Miks?

Kiirkohtingu karussell

zine-raamatutega

Teema: tutvumine

1) Palu igal osalejal võtta üks A4 leht ning voltida sellest juhendi järgi *zine*-raamatuke.

2) Kui *zine*-raamatud on valmis, kirjutab iga osaleja oma nime enda raamatu kaanele. Nime ümber võiks jätta ruumi joonistamiseks.

3) Pane muusika mängima ja palu osalejatel ruumis juhuslikult ringi liikuda ning omavahel mitmeid kordi raamatuid vahetada. Pane muusika iga 20-60 sekundi järelt kinni ning palu osalejatel leida see inimene, kelle raamat tema kätte sattus. Igal korral peaks osaleja joonistama raamatusse selle inimese ühe näo osa. Esimesel korral nina, siis silmad, kulmud, juuksed, huuled, kõrvad. Iga kord joonistab uus inimene järgmise näo osa. Peale joonistamist vahetavad osalejad paarilisi ja raamatuid. Kui portreed on valmis, saab iga osaleja enda raamatu koos sinna joonistatud ühisportreega tagasi. See mäng aitab osalejatel omavahel tutvuda ja "jään lõhkuda".

4) Järgmisena palu osalejatel toolidest moodustada kaks ringi (igale osalejale on ringis tool, üks ring paikneb teise sees, toole on kummaski ringis võrdne arv, toolid on kohakuti ja vaatavad üksteise poole). Osalejad võtavad toolidel istet ning vestlevad enda vastas istujaga erinevatel teemadel 3-5 minutit.

5) Iga vestluse alguses vahetavad osalejad omavahel paarilisega *zine*-raamatud. Peale etteantud teemal vestlemist, joonistab osaleja oma paarilise raamatusse kokkuvõtte sellest, mida too rääkis (iga joonistus on uuel leheküljel või ka paarislehel). Peale vestlust saavad osalejad oma raamatu tagasi, et see järgmisele paarilisele edasi anda.

6) Peale 3-5 minutilist vestlust liiguvad osalejad ringis ühe koha võrra paremale või vasakule (lääbiviija otsustab selle). Paarilisi võib vahetada kuus korda või nii kaua, kuni kõik raamatute leheküljed on täis joonistatud. Iga kord vestlevad paarilised erineval teemal. Näiteks: sõbrad ja perekond, lemmikloomad, hobid, reisimine, töö- või vabatahtliku töö kogemus, tugevused, nõrkused või hirmud, õpieesmärgid ja -ootused vms.

7) Kokkuvõtteks võivad osalejad kogu grupiga jagada huvitavaid teadmisi, mida nad oma vestluskaaslastelt kuulsid.

8) Peale tegevust võib *zine*-raamatud kokku koguda ja nendest seinale näituse moodustada.

Üksteise
tundmaõppimine

Soojendusharjutus
joonistamiseks

Sihtrühm:

Igas vanuses, joonistamise kogemusega või ilma.

Grupi suurus: 10–30.

Aeg: 13-40 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, käärid, pliiatsid, pastakad, markerid.

Mis on tegevuse eesmärk?

Üksteise tundmaõppimine ning arvamuste vahetamine.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Iga vestlus kestab 3-5 minutit sõltuvalt sellest, kui palju aega teil on ja kui sügavaid arutelusid tahate algatada.

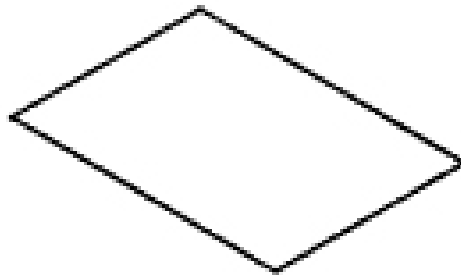
- Kui kõik osalejad korraga räägivad, võib ruumis üsna suur müra tekkida. Võite kasutada ilusa kõlaga kellukest või muud valju häält tegevat eset, et paarilise vahetustest teada anda.

- Kui osalejaid ei ole paarisarv, saab läbiviija vestlustega liituda, et igal osalejal oleks paariline.

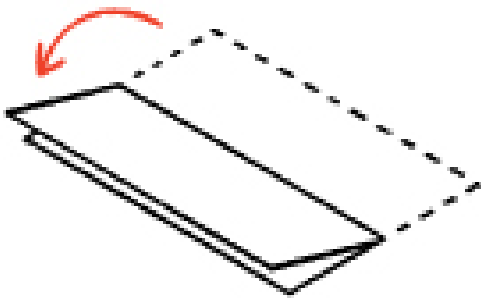

Zine-raamat

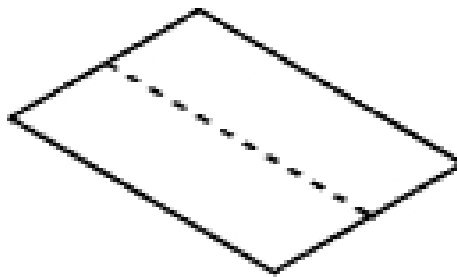
Juhend

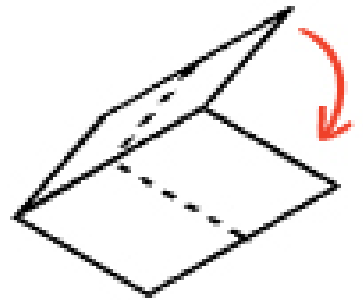
①

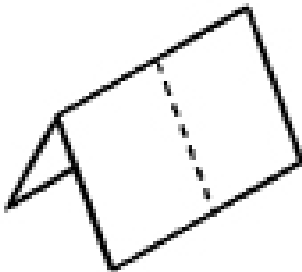
②

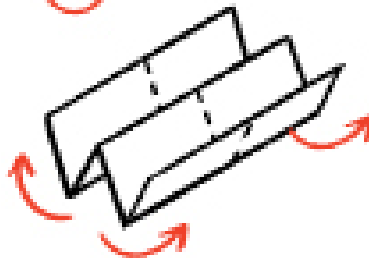
③

④

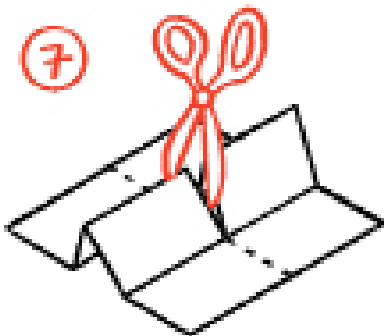
⑤

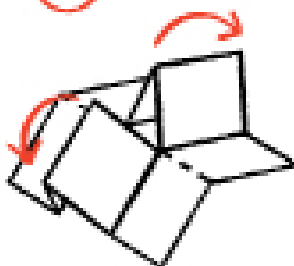
⑥

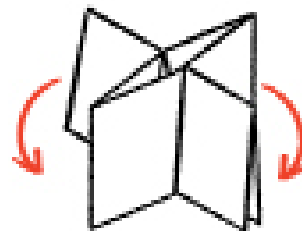
⑦

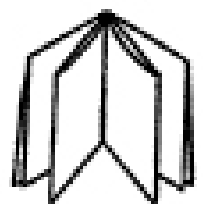
⑧

⑨

⑩

Koomiksite näitus: kuidas saada keskkonnasõbralikuks inimeseks?

Teema: keskkonnaprobleemid ja lahendused

Autorid: Agija Lāce (LV) ja Liselle Tombak (EE).

Koomiksite põhjal: *“There’s Plenty of Plastic in the Sea”*, autorid Joana Mosi (PT) ja Andreia Pinho Alves (PT) ning *“The Weirdest Guidebook to Survive the Planet Earth”*, autorid Catarina França (PT), Brigita Medne (LV) ja Maari Soekov (EE).

1) Palu kõikidel osalejatel 2 minuti jooksul kirja panna võimalikult palju keskkonnaprobleeme. Palu paarides järgneva 2–3 minuti jooksul saadud näiteid võrrelda ja nende üle arutada. Seejärel palu osalejatel neid kõigiga jagada ja kirjutada need pabertahvlile üles, et kõik saaksid neid näha.

2) Palu igal osalejal valida üks probleem ja uurida valitud teema kohta lähemalt. Seejärel palu kirjutada selle probleemi kohta lühijutt või kirjeldus ja kuidas tema saab oma igapäevase tegevusega selle lahendamisele kaasa aidata. (20–30 min)

3) Lase neil kujutleda, et nende jutt võiks olla hoopis film. Seejärel palu ära märkida kõige olulisemad laused, mis võiksid olla selle filmi kaadrid või koomiksi pildid. Ulata igale osalejale üks A4 paberileht ja palu see leht jagada nii mitmeks osaks, kui nende jutust pilte tuleks.

4) Lase osalejatel joonistada kuni 30 minuti jooksul oma koomiks. Varem lõpetanud saavad omavahel üksteise tööde üle arutada ja anda üksteisele tagasisidet – mis neile koomiksi juures meeldis, mida saaks teha paremini, mida täpsustada jne.

5) Kui kõik on valmis, palu igal osalejal oma koomiksist teistele tutvustada. Peale igat ettekannet on võimalik luua lühike arutelu probleemi olemuse ja lahenduse üle. (10–20 min)

6) Paigutage kõik koomiksid seinale. Jaga osalejatele kahte värvi post-it märkmepaberid. Palu neil kleepida ühte värvi post-it märkmepaberid selliste koomiksiste peale, mida nad oma elus juba teevad ning teist värvi märkmepaberid nende koomiksiste peale, kus nad näevad, et saavad edaspidi midagi teha.

Peegeldamine:

Vaadake seinale – mida te nendes värvides näete? Palu osalejatel mõtiskleda nende tegevuste üle ja paarides seda arutada. Mida nad täna õppisid? Millised on nende mõtted, et kuidas oma igapäevase tegevusega

keskkonda aidata? Lase mõnel oma mõtteid ülejäänud grupiga jagada.

Arutelu

Koomiksiste loomine

Grupi suurus: 4-30.

Aeg: 45–120 min (suuremad grupid vajavad rohkem aega)

Vajalikud materjalid:

Pabertahvel, A4 paberid, markerid, pastakad, pliitsid, kahes värvitoonis post-it märkmepaberid, kleeplint.

Eesmärk:

Tõsta teadlikkust keskkonnaprobleemidest, koguda ideid keskkonnasõbralike igapäevarutiinide kohta ja luua koomiksist näitus, mis inspireeriks teisi vähendama negatiivset keskkonnamõju.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Põhjalikumate arutelude saavutamiseks esitage 5 šokeerivat fakti kliimaprobleemide kohta, et osalejad saaksid joonistada oma koomiksid lahenduste kohta.

- Inspiratsiooni kogumiseks näidake osalejatele kahte koomiksist “Meres on juba liiga palju plastikut” ja “Kõige kentsakam juhend, kuidas planeedil Maa ellu jääda”. Koomikseid võib näidata kohe alguses, nii saavad nad tutvuda teiste inimeste muredega ja lahendustega, sh koomiksiste loomise erinevate tehnikatega. Kui soovite anda osalejatele ideede otsimisel rohkem vabadust, siis näidake neid koomikseid lõpus. Kaaluge, milline variant sobib teie rühma ja eesmärgiga kõige paremini.

- Koomiksinäituse võib avada kogu koolile!

RINGKÄIK

Teema: reisimine, kultuuridevaheline suhtlus ja kultuurivahetus

Arutelu

Koomiksivoldiku
ehk zine'i loomine

Autorid: Mari Jõgiste (EE), Sanita Muižniece (LV).

Põhineb koomiksil: "Circuit", autoriteks Daniela Viçoso (PT) ja Darya Goga (LV).

1) Sissejuhatus. Palu osalejatel lugeda läbi koomiks "Ringkäik". Seejärel palu neil paaris arutada, kuidas nemad seda lugu mõistsid. (15 min)

2) Juhendage osalejaid kuidas A4-formaadis paberist ise koomiksivoldik ehk zine'i voltida (vt juhistelt). Osalejatel peaks olema voldik, kuhu joonistada, ning valik erinevaid joonistusvahendeid. (10 min)

3) Kaaneleht jääb esialgu tühjaks. Palu osalejatel sulgeda silmad ja meenutada ühte välismaal elamise või reisimise kogemust. Seejärel alusta küsimuste esitamisega (vt allpool). Osalejad peaksid joonistama ühele lehele ühe vastuse. Need võivad olla joonistatud pildina, abstraktselt või dialoogi vormis. Anna osalejatele hetk meenutamiseks, seejärel 1 minuti joonistamiseks ning liikuge järgmise küsimuse juurde.

- Kuidas sa ennast esimest korda kohale jõudes tundsid? Mis värvi see tunne oli?
  - Mis oli kõige tugevam lõhn, mida mäletad?
  - Kes olid need inimesed, kellega kohtusid? Kuidas nad sind mõjutasid?
  - Joonista üks koht, kus sulle meeldis käia.
  - Mis oli sinu jaoks koju tagasi jõudes kõige ootamatum?
  - Mis sinus eemal oldud aja jooksul kõige enam muutus? Kasuta erinevaid värve ja joonista.
- (15 min)

Grupi suurus: 5–25.

Aeg: 45 min.

Materjalid:

A4 paber, käärid, pliatsid, pastakad, markerid, koomiksi "Circuit" koopiad.

Eesmärk:

Jagada ideid ja kogemusi välismaal reisimisest ja elamisest. Mõelda selle üle, kuidas kultuuridevaheline suhtlus meid rikastab.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Küsimusi võib lisada või muuta (esitada küsimusi toidu, kultuuri, traditsioonide, pidustuste, keele, tekkinud arusaamatuste, mõne juhusliku naljaka, piinliku või pettumust tekitava loo kohta). Mõni joonistus võib katta ka kaks lehekülge. Osalejad saavad kasutada ka väikest teksti - dialoogi või mõnda fraasi, mida nad mäletavad.

Peegeldamine:

Palu osalejatel panna oma koomiksivoldikule pealkiri ja kirjutada see esikaanele, mis alguses tühjaks jäi ning jagada oma lugu naabriga. (5 min)

Kõige kentsakam juhend, kuidas planeedil Maa ellu jääda

Teema: roheline ja jätkusuutlik eluviis

Autorid: Līga Lāce-Jeruma (LV), Mari Jõgiste (EE).

Koomiksi põhjal: "The Weirdest Guidebook to Survive the Planet Earth", autorid Catarina França (PT), Brigita Medne (LV) ja Maari Soekov (EE).

1) Jaga osalejad paaridesse.

2) Palu osalejatel läbi lugeda koomiks "The Weirdest Guidebook to Survive the Planet Earth". (20 min)

3) Selgita, et järgmisena hakkate selle juhendi jaoks looma uusi peatükke. Iga paar loob ühe uue peatüki keskkonnasõbralikust eluviisist ja sellest, kuidas keskkonnale vähem kahjulikku mõju avaldada. Teemad võivad olla seotud näiteks jäätmete, energia, keskkonna, toidu vms. (5 min)

4) Tutvusta lühidalt koomiksi loomise protsessi (5 min)

- Tuleb luua lugu, mis sisaldab kasulikku teavet.
- Koomiksi loomist on võimalik võrrelda filmi tegemisega. Osalejad võivad kujutada ette, et nende lugu on film ja jäädvustada tuleb selle kõige olulisemad hetked.
- A4 paberi võiks jagada 4-8 kaadriks/ruuduks.
- Kui osalejad ei tunne ennast joonistades kindlalt, julgusta neid olema loominguliselt vaba, sest tegelaskuju võib olla ükskõik milline kujund: sokk, loom, kriipsujuku jne.

5) Anna osalejatele aega oma loo väljamõtlemiseks. Kui nad pole harjunud koomiksit tegema, soovita neil kõigepealt oma lugu üles kirjutada ja mõelda edasi, kuidas see koomiksi piltideks jagada ning alles siis alustada koomiksi joonistamisega. (15-25 min)

6) Korraldage koomiksile pop-up näitus ja riputage need seintele. Anna osalejatele tutvumiseks aega ja palu neil leida üles näited, milliseid muutusi oma elus teha. (10-15 min)

7) Riputa seinale lehed järgmiste küsimustega: 1- Mida uut õppisid? 2- Mis mõjus inspireerivalt? 3- Mida muudate oma harjumustes edaspidi?

8) Palu osalejatel kirjutada iga küsimuse vastus eraldi paberilehele. Kui soovid vastuseid hiljem peegeldamise ajal kasutada, kogu need kokku. Kui ei, palu osalejatel jagada teistega oma vastuseid ja arutlege nende üle koos. (20 min)

Arutelu

Refleksioon

Koomiksi
lugemine

Koomiksi
joonistamine

Sihtgrupp (noored):

Ökokoolid üle maailma, projektõpe klassile või tervele koolile (igas vanuses).

Grupi suurus 4-30.

Aeg: 90 min.

Vajalikud materjalid:

Paber, väiksemad paberilipikud, 3 kasti, 3 küsimust suurel paberil, kleeplint või kleeprõõs.

Eesmärk:

Jagada osalejatega jätkusuutlikuma elu võimalusi ja võimestada neid elama planeedisõbralikumalt.

Kasulikud näpunäited juhendajale

- Loodud juhendis olevaid ettepanekuid võiks kasutada väljakutsetena, mida klass või kogu kool saavad ühiselt ette võtta. (Näiteks toidujäätmete ja plastprügi vähendamine, rattasõit kooli vms). Ühe väljakutse võib võtta ühe kooliaasta või isegi kuu kohta. Klassid või koolid võivad omavahel võistelda, kes väljakutsega kõige paremini hakkama saab.

- See tegevus on loodud kogu kooli kaasamiseks, et koostada kõigile keskkonnasõbralike eluviiside kohta juhend.

- Koomikseid võiks jagada kõikide osalejate ja teiste koolipere liikmetega, et nad saaksid astuda esimesi samme jätkusuutlikuma elu poole.

- Samuti on soovitatav jagada oma kooli juhendit teiste ökokoolidega ja julgustada neid koostama oma juhendeid. Nii saate luua ülemaailmse ökokooli õpilaste ellujäämisjuhendi.

#ShareHerPower

Võimekad naisliidrid maailma lõunapoolsetest riikidest

Teema: naisliidrid maailma lõunapoolsetest riikidest, kriitiline mõtlemine, juhtimine

Autor: Mari Jõgiste (EE).

Koomiksite põhjal: "Wangari Maathai", autor Mark Antonius Puhkan (EE), "Malala", autor Irina Špakova (LV) ja "Berta Cáreres" autor Mari Jõgiste (EE).

1) Palu osalejatel sulgeda silmad ja kujutleda inimest, kes oleks tema silmis suurepärase juht. Millised oskused ja iseloomumadused sellel inimesel on? Millised on tema väärtused ja ideaalid? Kuidas ta käitub erinevates olukordades? Kuidas ta jõuab oma eesmärkideni? Lase mõnel osalejal oma ideid põgusalt teistega jagada. (10 min)

2) Jaga välja väikesed paberilehed ja palu osalejatel kirja panna nii mitu juhti ja/või aktivisti kui nad teavad. Kirja võib panna nii mehi kui naisi, noori või vanu, praeguseid kui ajaloolisi, poliitilisi, usu-, kultuurilisi, keskkonnakaitsega tegelevaid või liidreid mõnelt muult tegevusalalt. Iga nimi kirjutada eraldi paberilehele ja 3 minuti jooksul. Peale aja möödumist koguge kõik kirja pandud nimed kokku. (5 min)

3) Asetage kõik nimed laudadele või põrandale ja mitu korda esitatud nimed pange kokku. Nüüd rühmitage nimed vastavalt soole. Kas osalejad nimetasid rohkem mees- või naissoost juhte? Arutlege, miks see nii on. Kas minevikus on olnud rohkem mees- või naissoost juhte? Mis on selle põhjused? Miks on naistel olnud keerulisem saada juhtideks ja aktivistideks? Milline on olukord praegu? (10–15 min)

4) Võtke pabertahvel, millele on joonistatud maailmakaardi kontuurid (või kasutage suurt geograafilist kaarti). Nüüd paluge osalejatel asetada juhtide nimed riikidele, kust nad pärinevad või kus nad töötavad / on töötanud. Arutage: kui palju nimesid on teie riigist? Kui palju on Euroopast või teistest lääneriikidest? Kas teadsite kedagi globaalsete lõunapoolsete riikide juhtidest? Miks nii? Kui palju me tunneme lõunapoolsete riikide ajalugu ja tegelikkust? Mis sa arvad, kas nendes riikides saab suurema tõenäosusega juhiks mees või naine? Miks on oluline teada rohkem naisliidrite tööst? (10–15 min)

Arutelu

Individuaalne uurimistöö

Tänavakunsti klepsude loomine

Grupi suurus: 5–15.

Aeg: 90–140 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, markerid, pastakad, pliiatsid, valge klepsupaber (A5–A6), maailmakaart, arvuti, projektor ja internetiühendus videote vaatamiseks, nutitelefonid osalejatele uurimustöö jaoks.

Eesmärk:

Tõsta teadlikkust juhtimisest ja aktivismist; arutada naiste rolli üle poliitilises, keskkonnaalases, hariduslikus ja muus aktivistlikus tegevuses; anda teadmisi inspireerivatest liidritest väljaspool põhjapoolseid ja läänერიike; luua tänavakunsti klepsu, mis tõstavad teadlikkust nende liidrite tööst ja inspireerivad teisi tegutsema.

Kasulikud näpunäited juhendajale

- Et osalejad saaksid kleepekate jaoks hõlpsamini liidri valida, võiksite teha valitud naiste kohta lühikese esitluse või printida välja nende pildid koos olulisemate faktidega. Inspiratsiooni võid saada sellest kogumikust: <https://maailma-kool.ee/en/kogumik-naised-yiguste-eest/>

- Enne naisliidrite tutvustamist küsige osalejatelt, kas nad juba teavad mõnda (naissoost) juhti globaalsetest lõunapoolsetest riikidest.

5) Tutvusta osalejatele koomikseid kolmest mõjukast naisaktivistist (Wangari Maathai, Malala Yousafzai, Berta Cáceres). Võimalik on tutvustada ka teisi aktiviste, näiteks Ellen Johnson Sirleaf, Rigoberta Menchu, Sonita Alizadeh, Edna Adan Ismail, Sarojini Naidu, Nadia Murad, Sunitha Krishnan, Sophia Duleep Singh, Vandana Shiva, Autumn Peltier või teisi ja vaadata nende intervjuusid YouTube'ist ning arutleda selle põhjal (sellisel juhul vali eelnevalt 3-4 liidri välja). Peale koomiksile lugemist ja/või videote vaatamist palu osalejatel jagada oma mõtteid rollist, mida need naised on oma kogukonnas või maailmas enda peale võtnud. Mis võisid olla aktivismi põhjuseks? Mida on nad saavutanud? Milliseid takistusi pidid nad ületama? (15 min)

6) Lase igal osalejal valida üks nimetatud naistest või mõni teine naisjuht, keda ta tunneb ja imetleb. Andke kuni 15 minutit, et osalejad saaksid uurida oma valitud liidrite elu ja saavutusi.

7) Tutvusta lühidalt tänavakunstis kasutatavaid kleepeid, kasutades mõningaid näidiseid, kirjeldades olukordi, kus on neid teiste inspireerimiseks kasutatud ja selgita lähemalt sellist väljendusvormi. (10–15 min)

8) Palu osalejatel joonistada oma kleepekas liidrist, kelle nad välja valisid. Kleepekale peaks olema kirjutatud liidri nimi ja hashtag #ShareHerPower. Samuti võib seal kujutada selle liidri ideid, joonistada temast pilt/portree või kirjutada hoopis tema tsitaadi. (20– 30 min)

9) Palu osalejatel oma kleepeid tutvustada. Arutage, millise naise iga osaleja valis ja miks. Mida saadi tema elu ja töö kohta teada ning mida kõik peaksid tema kohta teadma? Palu osalejatel kleepekas vastutustundlikult kleepida kuhugi, kus ka teised seda näeksid, et see tekitaks uudishimu selle inimese töö vastu. Palu osalejatel jagada oma loomingut sotsiaalmeedias #ShareHerPower hashtag'iga. (10– 20 min)

Kasulikud näpunäited juhendajale

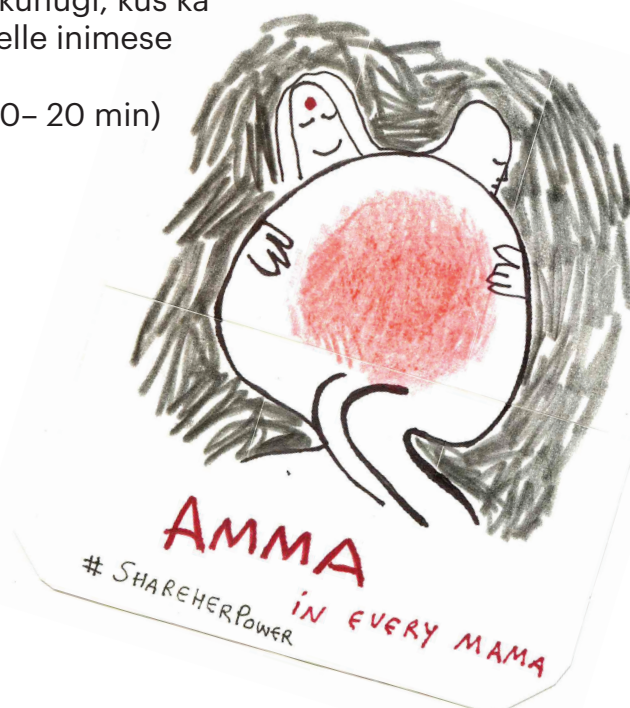
- Enne kleepekate kleepimist selgitage osalejatele tänavakunsti eetikast. Kuidas see on mõeldud oluliste ja inspireerivate sõnumite jagamiseks ning kuidas see peaks ruumile ka esteetilist väärtust lisama, mitte seda rikkuma.

- Kleepeid on võimalik skaneerida ja seejärel printida suurem hulk kleepuvale paberile.

- Teine võimalus on paluda osalejatel joonistada koomiks ühe naisaktivisti elust. (See tegevus on ajakulukam).

Peegeldamine:

Palu osalejatel oma tegevust analüüsida ning selle üle paardes arutada. Seejärel jagage suures grupis mõningaid järeldusi: mida nad õppisid; mida on vaja, et saada juhiks; miks on oluline õppida paremini tundma juhte erinevast soost ja maailmajagudest? Kas see uus teadmine muudab midagi nende mõtlemises või käitumises?

Loodus Sinus

Teema: loodus, ühendus loodusega, keskkonnaaktiv

Arutelu

Koomiksi
joonistamine

Koomiksi
lugemine

Autor: Eva Vēvere (LV)

Koomiksite põhjal: "Wanagari Maathai", autor Mark Antonius Puhkan (EE).

1) Sissejuhatus. Juhendaja (või keegi vabatahtlik) näitab ja loeb koomiksi valjult ette ning palub osalejatel meenutada oma isiklikke kogemusi loodusest - kohtumine loomade, putukate, taimede, ilmastikuolude, tekstuuride, helidega või katsetustega, mis andsid põneva kogemuse. (Nende mälestuste esilekutsumiseks võite eelnevalt kaunistada ruumi loodusest pärit materjalidega (näiteks lehed) ja taustaks panna mängima loodushelid. Enne küsimuste esitamist palu osalejatel sulgeda silmad.)
Milline on sinu tugevaim või varaseim mälestus loodusest?
Kuidas see lõhnas, maitstes ja tundus?
Kuidas sa esimest korda midagi avastasid?
Milliseid protsesse oled looduses täheldanud? Kuidas loodus toimib?
Mida oled loodusest õppinud?
(10–15 min)

2) Arutelu. Jaga osalejad paaridesse ja palu neil oma mälestuste üle arutada. Kui grupp on väike, saate seda teha kõik koos.
(5–10 min)

3) Koomiks. Palu osalejatel võtta paberileht ja joonistada individuaalselt ning vaikuses oma mälestus loodusest: MILLAL? KUS? MIDA? KUIDAS MA ENNAST TUNDSIN? MIS OLI KÕIGE HUVITAVAM JA PÕNEVAM? MIS ON MINU KÕIGE UUEM LOODUSAVASTUS? (10 min)

4) Grupinäitus. Palu osalejatel asetada joonistused põrandale ja rühmitada need vastavalt kogemustele. Kas suudate leida ühiseid jooni oma mälestustes, tegudes, uudishimu allikates, tunnetes või milleski muus ning sellele vastavalt pildid rühmitada? Küsi grupilt, mida nad nendel joonistel näevad. (Juhendaja saab küsimustega kaasa aidata.) (10–15 min)

5) Kokkuvõte. Vali oma lõputegevus järgmistest valikutest (võimalik on ka kombineerida) või loo enda oma.

Valik 1 – Loe läbi koomiksi autori Mark Antonius Puhkan'i kiri, püüa luua isiklik side kunstnikuga ning mõelda, miks ta otsustas jutustada just selle loo ja miks talle lähevad korda just need teemad.

Valik 2 – Jutustage Wangari Maathai lugu - tema ühiskondlikust ja poliitilisest staatusest, keskkonnaaktivismist ning tema rollist looduskaitsejана. Näidake tema kohta videot, et siduda koomiksi tegelaskuju päris inimesega ja inspireerida osalejaid tegutsema selle nimel, millest nad hoolivad!

Grupi suurus: 4–25.

Aeg: 60–100 min.

Materjalid:

Paber (A4 või suurem), pastakas ja mugav looduslähedane koht (kui võimalik).

Eesmärk:

Läbi isiklike mälestuste ja juttude taastada side looduse ja endaga; luua avatud dialoog aktivismist, loodushoiust ja meie isiklikust panusest.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Muutke ruum hubaseks ja mugavaks – pange taustaks mängima loodushelid, kaunistage loodusest pärit esemete või looduspiltidega. See aitab sessiooni ajal paremini aktiveerida meeli ja mõjub võimendavalt ka refleksiooni protsessile.

- Mõne inimese jaoks võib tegemist olla emotsionaalselt intensiivse kogemusega. Pakkuge vajadusel tuge ja looge turvaline ruum selle kogemiseks.

- See tegevus kinnitab isiklike kogemuste olulisust tänapäevaste tähendusrikaste ja jätkusuutlike otsuste tegemisel. Arutelu lõpetamisel võib käsitleda muid küsimusi, mis on osalejate või juhendaja jaoks olulised, näiteks vaprus, tähtsus, mängulisus, isiklik vastutus ja side loodusega meie igapäevaelus.

Sa võid olla koolibri!

Autor Mark Antonius Puhkan

Oma lugude valimisel lähtun ma alati samadest põhimõtetest. Esiteks, lugeja tuleb viia sügavale ja tuua ta sealt ka tagasi. Oleks julm jätta lugeja uppuma loo sügavusse ja mitte aidata teda tagasi pinnale. Samuti oleks solvav jääda vaid pinnapealseks, justkui öeldes „Ära pane pahaks, aga sa niikuinii ei mõistaks!“. Hea lugu ülendab ka emotsionaalselt, isegi kui sellele eelneb madalseis. Ma ei pea silmas õnnelikke lõppe, vaid lootust ja enesevõimendamist. Teiseks, lugu peab kandma sõnumit, mis omaks tähendust ka kümne, viiekümne või saja aasta pärast. Ma ei taha, et minu tööd oleksid kaasaegsed, vaid hoopis ajatud. Kui leiata keldrist vana ajalehe, siis harva leidub seal midagi, mis teid ka praeguses hetkes liigutab või provotseerib. Samas, kui haarate sajandeid tagasi kirjutatud hea novelli ja seda lugedes tajute, et midagi pole muutunud. Minu jaoks on need ajatud teemad loodus, inimeseks olemine ja olla inimesena osa ka muust ümbritsevast.

Mul oli võimalus luua lühike koomiks Wangari Maathai'ist. Ma lugesin tema elu kohta, mille eest ta seisis ja kuidas ta otsustas oma väärtustest ka teistele teatavaks teha. Peagi avastasin tasakaalu tema isiklike eesmärkide ja suurema pildi vahel, kuidas kõik on omavahel seotud. Minu jaoks oli inspireeriv, kuidas ta nägi ennast kui osa tervikust ja kuidas ta avas need seosed ka teiste jaoks. Ta on ka suurepärane näide sellest, kuidas eneseareng läbi hariduse, sisemiste veendumuste ja empaatia võib kasulik olla mitte ainult endale, vaid ka tervele kogukonnale ja keskkonnale. Lisaks sellele kannustas mind looma temast lugu jagatud mure looduskeskonna pärast kodupiirkonnas. Leidsin, et olukord Aafrikas sarnaneb Eestiga, mu kodumaaga. Raiutakse maha iidseid metsasid, eesmärgiga teenida ajutist tulu, samal ajal kui sajandite vanused ökosüsteemid selle tulemusel kaovad. Wangari Maathai koomiksiga liitusin võitlusega väikluse ja ahnuse vastu, mis mõõdab kõike kaubandusliku väärtusega.

Seega, alguses oli inimene ja temast inspireerituna valmis jutt. Ma leidsin YouTube'ist temaga mitmeid põnevaid intervjuusid. Soovitan vaadata seda, kus ta jutustab koolibrist. (Sellest ka koolibri salajane allegooriline tegelaskuju koomiksis, kui te märkasite). Koomiksi jaoks valisin aga ühte teise loo tema intervjuust, kus ta räägib oma lapsepõlvest. Selleks oli lugu konnakullestest. Koomiksisse kirjutatud sõnad on enamasti tema enda öeldud sõnad, aga pildid valmisid uurimistöö tulemusena, kui sukeldusin tema keskkonda. Otsustasin illustreerida just selle mälestuse, sest minu jaoks sümboliseerib see inimest, kes üritab uuesti suhestuda loodusega, millest tsivilisatsioon on teda võõrandanud. Mul tekkisid kohe silme ette pildid habrastes konnakullestest ja kudust inimlapse võimsates kätes. Samal ajal sain esile tõsta seda suurepärase inimest, keda tunneme tema suurte saavutuste põhjal, ja näidata, et kõik suured asjad saavad alguse väikestest tegudest. Ja sellest koorus ka lõpuidee, kus ta sirutab käed lugeja poole ja ulatab puuseemne. See oli üks tema juhtideedest, et keegi pole lihtsalt kõrvalseisja, vaid me kõik saame maailma parandamiseks midagi ära teha.

Näidake mõnda järgmistest videotest:

- "I will be a hummingbird" - Wangari Maathai2:01 https://youtu.be/-btl654R_pY

- "Wangari Maathai & The Green Belt Movement" 8:51 <https://youtu.be/BQU7JOxkGvo>

- "Wangari Maathai Tribute Film" 6:51 <https://youtu.be/koMunN-H1J3Y>

Valik 3 – Võite vaadata töötoa tulemusi ka teaduslikust vaatenurgast ja arutada, mida osalejad õppetöö käigus looduse kohta õppisid. (15– 20 min)

Peegeldamine:

Peegeldamise jaoks koonduge kõik ringi. Anna kõigile enda analüüsimiseks ja selle jagamiseks aega. Esita sealjuures suunavaid küsimusi: Jaga lühidalt oma kogemusi töötoast. Milliseid hetki ja emotsioone sa kogesid? Kuidas kirjeldaksid oma seotust loodusega? Mis paneb sind tundma, et olete loodusega seotud või see side hoopis puudub? Millest sa soovid rohkem teada saada? Millest sa hoolid? Kuidas on muutunud sinu suhe loodusega – milline oli see lapsena ja milline on nüüd? Kui saaksid täna valida ühe tegevuse või muuta mõnda oma harjumust, et tugevdada seotust looduse ja planeediga, siis mis see oleks? (15–20 min)

SEE KÜLA ON NÕME...

Ja mis siis?

Teema: elu maapiirkondades

Autor: Mari Jõgiste (EE).

Koomiksi põhjal: "This Village Sucks", autorid Normunds Ozols (LV) ja Giulia Corascello (PT).

1) Sissejuhatus. Palu osalejatel jagada oma mõtteid linnast või külast, kus nad elavad. Mis neile selle juures meeldib ja mida sooviksid muuta? (10 min)

2) Palu osalejatel lugeda läbi koomiks "See küla on nõme" ja palu neil paaris arutada, mille poolest koomiksi küla ja nende kodukoht sarnanevad ja kuidas erinevad. (10 min)

3) Arutelu. Jaga osalejad viieliikmelistesse gruppidesse ning palu neil koostada ja teistega jagada loetelu oma kodukohas asuvatest olulistest paikadest. Milliseid kohti nad sooviksid külastajale tutvustada? Mis on nende lemmikohad? Kuhu inimesed kogunevad? Mida nad seal teevad? Kus saab olla omaette? Kus on sala- ja peidukohad? Kas on mingeid salapäraseid, ohtlikke või hirmutavaid kohti? (15 min)

4) Palu gruppidel joonistada oma küla kaart. Osalejad võiksid olla võimalikult loomingulised, et valmiks üks fantaasiaküllane kaart koos piltide ja tekstiga. (20 min)

5) Iga grupi liige valib kaardilt ühe asukoha ja joonistab selle kohaga seotud loo kohta lühikese koomiksi. Lugu võib olla tõeline, inspireeritud tõelistest sündmustest või täielik fantaasia. (30 min)

Kasulikud näpunäited juhendajale:

Seda töötuba on võimalik arendada pikemaks projektiks. Osalejad võiksid näiteks:

- Luua turistidele brošüüri või kaardi, kus on peal küla (või linna) salajased ja põnevad vaatamisväärsused.
- Printida koomiksid suurtele paberitele või bänneritele ja

riputada need üles kohtadesse, millega need on seotud.

- Planeerida salajaste kohtade linnatuur.
- Luua lühivideod, mis tutvustavad valitud kohti ja lugusid ning postitada need sotsiaalmeediasse.

- Avaldada koomiksid oma kohalikus ajalehes. Teine võimalus, et noored viivad läbi intervjuud oma perekonna või kogukonna eakate liikmetega. Võimalus külastada näiteks vanadekodu ja koguda nende käest lugusid küla mineviku kohta ning nende põhjal joonistada koomiksid.

Arutelu

Koomiksi loomine

Näitus

Grupi suurus: 5–25.

Aeg: 120 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, pliiatsid, pastakad, markerid, pabertahvli või mõni muu vähemalt A1 formaadis paber, kleeplint või kinnitusnäts tööde riputamiseks, koomiksi "See küla on nõme" koopiad.

Eesmärk:

Eesmärk on julgustada noori hindama neid ümbritsevat elukeskkonda, lähenema sellele loovalt ja mõtlema võimalustele, kuidas seda parandada.

Peegeldamine:

Riputage oma töötoa ruumi üles kaartidest ja koomixitest pop-up näitus. Töid võib seintele kinnitada kleeplindiga või riputada üles nõõridega. Leidke enda jaoks parim viis. (10 min)

Kokkuvõte. Vaadake kõik koos näitust. Palu osalejatel võtta paardes ja tutvustada üksteisel oma koomixit. Arutage terve grupiga: millised jutud üllatasid? kas õppisid oma kodukoha kohta midagi uut? mida? (15 min või rohkem)

Kes ma olen?

Teema: soorollid ja stereotüübid

Arutelu

Individaalne
uurimistöö

Kollaaž-koomiksi
loomine

Autor: Mari Jõgiste (EE).

Koomiksi põhjal: "Who Am I?", autor Kristīne Martinova (LV).

1) Arutelu: (10 min)

Palu osalejatel nimetada omadussõnu, mis seostuvad poiste ja tüdrukutega. Jagage paber-/kriiditahvel kaheks (poisid ja tüdrukud). Kirjuta mainitud omadussõnad ühele või teisele poolele. Pane tähele, kas nimetatud sõnadega seoses tekib ka erimeelsusi (võib-olla peate mõne sõna jaoks looma uue kategooria või leiavad osalejad, et see sobib mõlemale poole).

2) Tutvusta osalejatele koomiksit, palu neil see läbi lugeda ja seejärel paaris arutada: (20 min)

- Millest see koomiks räägib?
- Kas sa oled märganud midagi sarnast oma peres/klassis/sõprade ringis?
- Kas on olnud mänguasju/mänge, millega sa oleksid soovinud mängida, kuid ei saanud, sest see oli mõeldud poistele/tüdrukutele? Kuidas sa ennast tundsid?
- Mis juhtub, kui poiss või tüdruk soovib teha midagi, mis pole mõeldud tema jaoks? Kas see on sinu arvates õiglane?

3) Murrame koomiksiga stereotüüpe: (45 min)

- Palu osalejatel otsida ja lõigata ajakirjadest välja asjad, mida nende meelest enamasti seostatakse poiste või tüdrukutega.
- Looge väljalõigetest uued koomiksid, mis murraksid tüüpilisi soo stereotüüpe. Koomiks peaks koosnema vähemalt neljast ruudust.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Aidake osalejatel koomiksi jaoks välja mõelda lugu. See võib põhineda mõnel tõestisündinud lool, aga see võib olla ka fantaasialugu superkangelastest, müütilistest olenditest või muudest lõbusatest tegelastest või olukorrast, mis aitab muuta arusaamu poiste ja tüdrukute soorollidest.

- Kuigi selles meetodis on kasutatud selliseid termineid nagu poisid ja tüdrukud, peaksime meeles pidama, et kõiki inimesi ei ole võimalik binaarselt kategoriseerida. Kui see teema aruteludes esile kerkib, on hea juhtida osalejate tähelepanu asjaolule, et inimesed võivad olla erinevad.

- Võimalik, et osalejatega on vaja arutada stereotüübi mõiste tähenduse üle. Sellisel juhul võiks öelda - "mõtlemine, et kõik konkreetse rühma

inimesed on ühesugused, on stereotüüpne mõtlemine". Palu osalejatel tuua mõni näide. Oluline on meeles pidada, et mitte rühmitamine pole halb, vaid see kui hakatakse arvama, et kõik selle rühma inimesed on ühesugused. Stereotüüpne mõtlemine võib olla probleemne ka seetõttu, et usutakse midagi, mis ei pruugi olla tõsi. Ükskõik millisesse rühma kuuluv üksik isik on eriline oma võimete, huvid, tugevuste ja käitumise poolest.

Grupi suurus: 5–15.

Aeg: 90 min

Vajalikud materjalid:

A4 paber, markerid, pabertahvel/ kriiditahvel, pastakad, pliiatsid, ajakirjad, käärid, liimipulgad, "Kes ma olen" koomiksid.

Eesmärk:

Tõsta teadlikkust soorollide, stereotüüpide ja nende võimalike kahjulike mõjude kohta. Ergutada lapsi kaaslaste seas nendel teemadel rohkem arutama. Võimestada lapsi ning anda lastele ja noortele rohkem vabadust nende valikutes ja otsustes.

Peegeldamine:

Avage kooli (või noortekeskuse) koridoris või raamatukogus pop-up koomiksinäitus. Palu osalejatel oma koomikseid teistele tutvustada. Nad peaksid selgitama, millise stereotüübiga on tegemist ja kuidas see lugu aitab seda stereotüüpi murda. (15 min)

Kuidas kiusamisega toime tulla?

Teema: kiusamine

Autorid: Francesca Pittau (LV) ja Mari Jõgiste (EE).

Koomiksi põhjal: "How to deal with being bullied?", autorid Joana Mosi (PT), Dagne Aaremäe (EE) ja Leene Künnap (EE).

Juhendaja peaks enne tegevustega alustamist tundma kiusamise põhiteooriat: mis on selle tundemärgid ja mis mitte, kuidas seda märgata ja kuidas reageerida. Palju abistavat materjali võib leida järgmiselt leheküljelt: <https://kiusamisvaba.ee/kiusamisest/>

1) Kasutage koomiksit „Kuidas kiusamisega toime tulla?” mänguna. Jaga osalejad kolme rühma ja palu igal rühmal lugeda sama lugu, aga erineva tegelase vaatenurgast (kiusatu, kiusaja ja pealtnägija).

Aruta osalejatega, mis on nende meelest selle koomiksi peamine teema?

Palu neil võrrelda lugu ja viise, kuidas iga tegelane seda koges. Palu osalejatel mõelda, kuidas nemad oleksid nende tegelaste asemel käitunud? Aruta osalejatega põhjuste ja tagajärgede üle. Kas midagi sellist võiks juhtuda ka nende rühmas / klassis / koolis?

Vajadusel selgita osalejatele ka mõnda kiusamise teooriat ja kontseptsiooni. (25 min)

2) Arutelu põhjal looge koos rühmaga definitsioon selle kohta, mis on kiusamine. (Abiks võib olla lehekülg „Vahel tuleb ette konflikte”). Oluline on meeles pidada, et kiusamine on **korduv ja kavandatud** käitumine, mis kahjustab kedagi emotsionaalselt või füüsiliselt ning on sageli suunatud teatud inimestele nende rassi, usu, soo või seksuaalse sättumuse või mõne muu aspekti, näiteks välimuse või puude pärast. Kiusamisega kaasneb tegelik või tajutav **ebavõrdne võimude vahet** (kiusajal on kiusatava üle võimu). Kiusamine võib avalduda erinevates vormides: **verbaalne, füüsiline, sotsiaalne, küberkiusamine** jne. (5 min)

3) Palu osalejatel lugeda läbi koomiks "Mis saab siis kui märkan kiusamist". Arutage seal esitatud sammude ja lahenduste üle ning palu mõelda, mis nende arvates võiks mõjuda. Uuri, milliseid strateegiaid osalejad veel sellises olukorras kiusatava aitamiseks kasutaksid. (15 min)

Arutelu

Koomiksi
lugemine

Teater

Sihtrühm (vanus): 13–16.

Grupi suurus: 4–25.

Aeg: 50–120 min

Vajalikud materjalid:

Pabertahvel ajurünnakuks, vaba ruum teatri jaoks, väikesed paberid.

Eesmärk:

Rääkida kiusamisest, luua õppimisruum võimalike lahenduste ja sotsiaalsete oskuste arendamise jaoks.

Kasulikud näpunäited juhendajale

Lisa juurde definitsioone ja näiteid nii palju kui vaja, et teema oleks võimalikult selge (selleks viidake ülaltoodud allikatele). Lisategevusena võib sisse tuua ka draama meetodi ja pärast kiusamise definitsiooni loomist saate jätkata järgmiste tegevustega:

- Jaga osalejad väiksematesse rühmadesse (3–5 osalejat). Palu neil koostada lühike etendus (maksimaalselt 5 minutit), mis põhineb ühel neist võimalikest olukordadest: valestimõistmine, stereotüüpide loomine, hindamine, isolatsioon, sildistamine (vajadusel abista definitsioonide ja näidetega). (25 min)

- Lase rühmadel esitada üksteisele oma etendusi. Arutage situatsioonide ja tegelaste tunnete üle. (35 min)

4) Lõpetuseks tehke uute teadmiste kohta kokkuvõtted ja hinnake tegevusi sellest lähtuvalt. Palu osalejatel paberile kirja panna oma reaktsioon, kui nad peaksid kiusamist pealt nägema. Palu neil paber alles jätta ja lugeda seda uuesti ühe nädala pärast ja siis ühe kuu pärast. (5 min)

- Kui oled tuttav foorumteatri meetodiga, saad osalejate loodud etendused koondada üheks foorumteatri katseks. Kuidas luua foorumteatri formaadis näitemängu? Meetodi kirjeldus asub siin: <https://dramaresource.com/forum-theatre/>

Alternatiivina võib etenduste asemel paluda osalejatel luua hoopis koomiksid.

REMEMBER! EVERYONE IN SCHOOL IS RESPONSIBLE FOR ITS GOOD ENVIRONMENT.

Kas sa näed, mis toimub teisel pool maakera?

Teema: stereotüübid ja kriitiline mõtlemine

Autor: Beatriz Branco (PT).

Koomiksi põhjal: "What's next?", autor Maria Goes (PT).

1) Sissejuhatus: Selgita osalejatele, et tunni teemaks on eelarvamused, müüdid ja stereotüübid. Vastavalt grupile ja selle vajadustele on võimalik valida veel kitsam teema. (5 min)

2) Tutvusta koomiksit "Mis saab edasi?" ja palu osalejatel see läbi lugeda. (5 min)

3) Alusta arutelu järgmiste küsimustega:

Kas saite koomiksst aru? Kas see oli selge või segane? Mis on ulatus? Kui vaatate kera ühelt küljelt, kas näete selle teist külge? Kasutage neid küsimusi müütide ja stereotüüpide ühendamiseks koomiksiga. Võimalik on esitada täiendavaid küsimusi konkreetse teema kohta. (10-15 min)

4) Jaga igale osalejale üks paberileht ja palu neil üles kirjutada üks nende enda või neile teadaolev stereotüüp (seo varem valitud teemaga). (5 min)

5) Kogu kõik paberid korvi sisse kokku.

6) Palu osalejatel püsti tõust ja ring moodustada.

7) Palu igal osalejal valida korvist üks paber ja hoida seda enda käes.

8) Palu ühel osalejal jagada müüti/stereotüüpi, mis on tema paberile kirjutatud. Arutage grupis selle teema üle. Tehke sama kõikide paberitega. (20 min)

9) Peegeldamine - kokkuvõtteks palu osalejatel kommenteerida, kuidas nad ennast peale sellist arutelu tunnevad ja kas nad avastasid enda või teiste kohta midagi uut. (20 min)

Arutelu võib lõppeda mõningate selgitustega stereotüüpide kohta ja kuidas neid ületada.

Grupi
arutelu

Koomiksi
lugemine

Grupi suurus: 4-10.

Aeg: 70-90 min.

Vajalikud materjalid:

Koomiks "Mis saab edasi?", A4 paber, pliiatsid ja markerid.

Eesmärk:

Kriitilise mõtlemise arendamine; müütide, stereotüüpide ja eelarvamuste murdmine.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Õppige oma gruppi enne selle tegevusega alustamist tundma. Mõne jaoks võib see olla tundlik teema.

- Juhendajal on arutelude ajal oluline roll, seetõttu rääkige ainult teemadel, milles tunnete ennast mugavalt.

- Tegevuse lõpus jäta piisavalt palju aega peegeldamise jaoks.

Õpieesmärkide visualiseerimine

Teema: Õppimine, Noortepassi elukestva õppe võtmepädevused

Autor: Sintija Lase (LV).

Koomiksi põhjal: 8 Noortepassi võtmepädevust: "Multilingual competence" by Irina Spakova (LV), "Personal, social and Learning to learn competence" by João Carola (PT), "Citizenship competence" by Viviana Maria Stanislavska (LV), "Entrepreneurship competence" by Rebeka Lukošus (LV), "Competence in cultural awareness and expression" by Daniela Viçoso (PT), "Digital competence" by Liisa Kruusmägi (EE), "Mathematical competence and Competence in Science, Technology, Engineering (STEM)" by Maari Soekov (EE), "Literacy competence" by Duarte Maria (PT) and Kertu Reva (EE)

1) Tegevuse tutvustust alusta järgmiste küsimuste esitamisega ja väikese aruteluga:

- Kas sa oled kunagi endale seadnud õpieesmärke? Jah? Ei? Miks?

- Kas ja miks võiks õpieesmärkide seadmine olla oluline?

- Kas sa oled kunagi kuulnud 8 elukestva õppe võtmepädevustest? Oskad sa mõnda nimetada? (5 min)

2) Selgita, mis on Noortepass (tunnistus mitteformaalse õppimise ja 8 elukestva õppe võtmepädevuste kirjelduste kohta). (5 min)

3) Asetage koomiksid ja pädevuste kirjeldused segamini põrandale ja paluge rühmal korrastada koomiksid koos pädevuste pealkirjadega suureks ringiks. (10 min)

4) Selgita mõistet „pädevus“ nii, et joonistate tahvlile inimese, kus erinevad kehaosad sümboliseerivad kompetentsi erinevaid komponente: pea = teadmised, käed = oskused, süda = suhtumine. (5 min)

Kõik see kokku avaldub käitumises.

5) Tutvusta eesmärgi püstitamise valemiga SMART (eesmärk peab olema konkreetne, mõõdetav, saavutatav, realistlik / asjakohane ja konkreetsetes ajalistes mõõtmes). (5 min)

Arutelu

Koomiksite
joonistamine

Näitus

Peegeldamine

Grupi suurus: 10–20.

Aeg: 100 min.

Vajalikud materjalid:

Prinditud Noortepassi koomiksid, pabertahvel, markerid, märkmikud ja pastakad ning A4 paberid, kus igal lehel on juba eelnevalt kirjas üks võtmepädevus ja selle kirjeldus:

- mitmekeelsus
  - isiklik, sotsiaalne ja õppimispädevus
  - kodanikupädevus
  - ettevõtlikkus
  - kultuuriteadlikkus ja kultuuriline eneseväljendus
  - digipädevus
  - matemaatikapädevus ja loodusteadus-, tehnoloogia- ja inseneriteaduste pädevus
  - kirjaoskus
- Kirjeldused: <https://noored.ee/programmid/erasmus/projekti-kvaliteet/oppimine-projektis/votmepadevused/>

Eesmärk:

Õpieesmärkide seadmine, kasutada seejuures Noortepassi 8 võtmepädevust elukestvaks õppeks.

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Tegevus on eriti soovituslik rahvusvahelistele vabatahtlikele, kes osalevad Euroopa Solidaarsuskorpuse programmis, Erasmus + noortevahetuses või noorsootöötajate õpirändes, sest neid kogemusi saab kasutada enda Noortepassi õpieesmärkide loomiseks. Samuti võib tegevust kasutada ka inspireeriva visuaalse tööriistana koos mõne teise õppe- või vabatahtlike

6) Palu osalejatel lugeda üksi või paaris koomikseid ja pädevuste kirjeldusi. Palu lugemise ajal mõelda ja vastata 3 küsimusele iga pädevuse kohta, ning soovita neil oma ideede kohta märkmeid teha. Palu neil sõnastada iga võtmepädevuse kohta vähemalt üks õpieesmärk kolmel tasemel (35 min):

- milliseid teadmisi soovid omandada?
- milliseid oskusi soovid saada?
- millist hoiakut soovid arendada?

Osalejad võivad oma õpieesmärgid üles joonistada või kirjutada. Soovi korral on võimalus teha ka mõlemat.

7) Pärast kõikide pädevustega tutvumist ning isiklike õpieesmärkide loomist, kas siis märkmete või joonistuste kujul, kutsu osalejaid lõpuringi ja palu igalühel näidata või nimetada tema jaoks kõige olulisem õpieesmärk. (15 min)

8) Tutvusta osalejatele Noortepassi kodulehekülge, www.youthpass.eu, kust nad leiavad lisateavet Noortepassi ja 8 võtmepädevuse kohta. Kui osalejad soovivad, siis selgitage lühidalt, kuidas on neil võimalik luua oma Noortepass. Info eesti keeles: <https://noored.ee/programmid/erasmus/projekti-kvaliteet/oppimine-projektis/noortepass/>

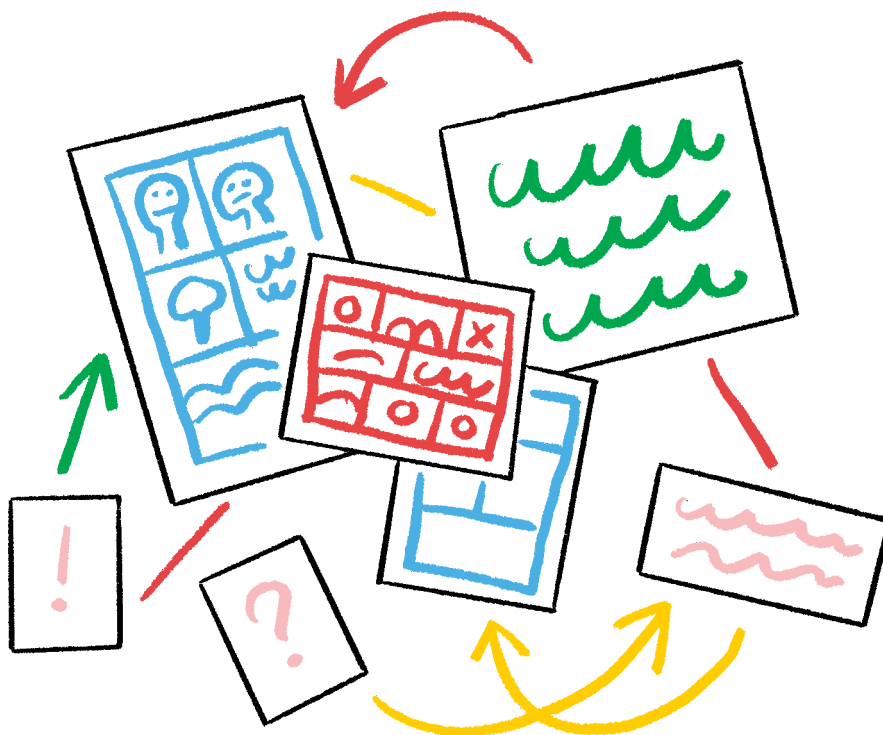
rühmaga, et selgitada iga pädevuse tähendust ja innustada neid oma õpieesmärgi seadma.

- Julgusta osalejaid sõnastama võimalikult täpseid õpieesmärgi. See aitab neil kõige paremini välja selgitada, mida nad tegelikult tahavad ja hiljem kontrollida oma edusamme.

- Lisainformatsiooni – www.youthpass.eu.

- Infoleht 8 võtmepädevuse kohta: <https://www.flipsnack.com/saltotrainingandcooperation/revision-key-competences-in-youthpass-leaflet.html>

- eesti keeles: <https://noored.ee/programmid/erasmus/projekti-kvaliteet/oppimine-projektis/noortepass/>

Kuidas sa tead?

Teema: vaeuudised, kriitiline mõtlemine ja meediakirjaoskus

Arutelu

Individuaalne
uurimistöö

Meedia
analüüs

Autor: Mari Jõgiste (EE).

Koomiksi põhjal: "How Do You Know?" autorid Liisi Grünberg (EE) ja Kristi Markov (EE).

1) Palu osalejatel lugeda läbi koomiks "Kuidas sa tead?". Lase neil paarikaupa mõelda ja siis teistega jagada, kuidas nemad loost aru said. (10 min)

2) Arutage teemat kogu rühmaga. Palu osalejatel tuua näiteid vaeuudistest, mida nad on viimasel ajal meedias märganud. Lase osalejatel jagada oma mõtteid selle kohta, kuidas teada saada, kas uudis või sotsiaalmeedia postitus on pettus või mitte. (10 min)

3) Tutvustage kriitilise meediaanalüüsi põhimõtteid (võimalik kasutada allpool olevaid allikaid). (15 min). Või palu õpilastel uurida kahekaupa, kuidas vaeuudiseid ära tunda. (30 min)

4) Jagage osalejad 4-5-liikmelistesse rühmadesse ja palu neil ühe vaeuudise jaoks välja mõelda lugu. See peaks sisaldama tegelasi, kes loovad ja/või levitavad vaeuudiseid; tegelasi, keda vaeuudised mõjutavad ja tegelasi, kes aitavad vaeuudiseid paljastada. Palu osalejatel luua võimalikult detailne loo kirjeldus. (20 min)

5) Pärast loo väljamõtlemist, loob iga rühm oma jutu põhjal näitemängu, harjutab seda ja esitab kaaslastele. Näitemäng peaks olema kuni 5 min pikk. (30-45 min, sõltuvalt rühmade arvust)

6) Peale kõikide etteastete vaatamist, arutage koos nähtud juhtumite üle. (15 min)

Grupi suurus: 5–25.

Aeg: 100-130 min.

Vajalikud materjalid:

A4 paber, markerid, pastakad, pliiatsid, projektor videote vaatamiseks, nutitelefonid info otsimiseks.

Eesmärk:

Edendada õpilaste meediakirjaoskust ja õpetada kriitiliselt analüüsima uudiste ja sotsiaalmeedia postituste sisu.

Peegeldamine:

Palu osalejatel eelneva tegevuse üle järele mõelda ja suuna neid järgmiste küsimustega: kas sa õppisid midagi uut? miks on vaeuudised ohtlikud? kuidas vaeuudiseid ära tunda ja kuidas tuleks reageerida, kui märkad meedias mõnda vaeuudist? kuidas uued teadmised sinu mõtlemist ja käitumist edaspidi mõjutavad?

Kasulikud näpunäited juhendajale:

- Kuidas luua foorumteatri formaadis näitemängu? Meetodi kirjeldus asub siin: <https://dramaresource.com/forum-theatre/>

- Teisel juhul võiksid osalejad näitemängu asemel joonistada oma loo põhjal koomiksid ja esitada need rühmale.

- Allikad: Eesti keeles: <https://kust-satead.ee>, <https://novaator.err.ee/k/meediataip> Inglise keeles: <https://www.askforevidence.org/help/evidence>

